



وژنه فضای مجازی

ونامه های رهبری به جوانان غربی

چکیده

چند سالی است که ستیزه‌گری غرب با اسلام، با شکل‌ها و ابزارهای نو تشدید شده است. در سده‌های پیشین، تنها به فرقه‌گرایی و تقابل سنت‌ها و مرکزگی میان قومیت‌ها و کم‌رنگ کردن اعتقادات تمرکز می‌شد؛ اما امروزه در کنار این اقدام‌ها، با استفاده از فناوری‌های نوین و فضای مجازی، به تحریف و معرفی ناقص از اسلام می‌پردازند و با ساخت فیلم‌ها، بازی‌های رایانه‌ای و نیز نشر کتاب‌های ضد اسلامی، چهره‌ای خشن از اسلام نشان می‌دهند. این نوشته با محور قرار دادن نامه مقام معظم رهبری به جوانان غرب، در پی تبیین حرکت‌های ضد اسلامی غرب و راهکارهای دفاع از اسلام در مقابل این حملات در فضای مجازی و معرفی اسلام از طریق منابع اصیل و دست‌اول است. **کلیدواژگان:** نامه مقام معظم رهبری به جوانان، تمدن اسلامی، تمدن غربی، اسلام‌هراسی، اسلام اصیل، استکبارستیزی، فضای مجازی.

تحلیل تقابل و تعامل اسلام و غرب در دنیای مجازی

با محوریت نامه‌های رهبر انقلاب به جوانان غربی



مصطفی علیمرادی *

malimoradi@noornet.net

درآمد

نظام شکل گرفته در غرب که به تدریج و پس از رنسانس نزع یافت، بر پایه انسان‌مداری و به حاشیه راندن دین بوده است. ناکامی‌هایی که کلیسا در حکومت بر جوامع غربی داشت، متفکران و اندیشمندان را بر آن داشت که بگویند دین را یارای به سعادت رساندن انسان نیست؛ بلکه خود انسان می‌تواند با محور قرار دادن عقل خویش و تسخیر طبیعت، راه رستگاری را بیابد. به این ترتیب، نظام‌های فکری و فلسفی گوناگون که بر مبنای انسان‌محوری شکل گرفته بود، مبنایی برای حکومت‌ها و نظام‌های اجتماعی و اقتصادی غرب تبدیل شد. این اندیشه در پی استیلای بر طبیعت برای انتفاع بیشتر بود و جز مادیات، مقیاس دیگری برای سودمندی در دست نداشت.

اکنون نیز تمتع کامل از طبیعت، تفوق بر دیگر ملل، شیء‌انگاری اقوام غیر غربی و برتر دانستن انسان غربی از دیگر ملل، مبنایی برای سیاست جاری دولت‌های استکباری غرب است.

در ادامه، با بررسی تمدن‌های اسلام و غرب و تفاوت‌های بنیادین میان این دو، به چگونگی تعاملشان با یکدیگر، به ویژه در فضای مجازی پرداخته خواهد شد.

تمدن اسلامی و ویژگی‌های آن

«تمدن اسلامی» را این گونه تعریف کرده‌اند: مجموعه هماهنگ و سازمان‌یافته‌ای از عقاید، باورها، سنن، خلاقیت‌ها، اختراعات و فنون و علم که به گونه‌ای متأثر از اندیشه اسلامی بوده و در جامعه اسلامی و مسلمانان فراهم آمده باشد. (یعقوبی، ۱۳۸۹)

تمدن اسلامی، از ویژگی‌هایی برخوردار است که آن را از تمدن‌های دیگر متمایز می‌کند:

این تمدن با محور قراردادن آموزه قرآنی پذیرش و پیروی از بهترین نظرها، دستاوردهای متناسب با اسلام از تمدن‌ها و فرهنگ‌های دیگر را برگرفت و در خود هضم کرد؛ نه اینکه یکسره ردشان کند.

«تمدن اسلامی، نه تقلیدکننده صرف از فرهنگ‌های سابق بود، نه ادامه دهنده محض؛ [بلکه] ترکیب‌کننده بود و تکمیل‌سازنده.» (زرین کوب، ۱۳۵۰، ۱۲)

فرهنگ و تمدن اسلامی، به مثابه دین آخرین پیامبر الهی، از آغاز دیدگاهی جهانی و فرا ملیتی داشت و هیچ‌گاه خود را منحصر در یک قوم و نژاد نمود. از این رو، در حوزه وسیع

دنیای اسلام، اقوام مختلف عرب ایرانی، ترک، هندی، چینی، مغولی، آفریقایی و حتی اقوام ذمی به هم آمیختند و همین نکته سبب شد که مسلمانان از هر قوم و ملتی که بوده‌اند، خود را منادی اسلام بدانند.

توصیه و تشویق مؤکدی که اسلام در توجه به علم و علما می‌کرد، از اسباب عمده آشنایی مسلمانان با فرهنگ و دانش انسانی و در نتیجه، رشد و توسعه تمدن اسلامی گردید. (اکبری ناصری، ۱۳۹۴)

تمدن غرب و ویژگی‌های آن

برای غرب، سه نسل تمدن ذکر شده است:

۱- تمدن پیش از میلاد: اوج این تمدن، در قرن‌های ۴، ۵ و ۶ پیش از اسلام بود.

۲- تمدن قرون وسطی: که از قرن چهارم میلادی آغاز شد.

۳- تمدن دوره رنسانس: که در قرن‌های پانزده و شانزده و هم‌زمان با افول کلیسا شکل گرفت.

از مهم‌ترین ویژگی‌های تمدن جدید غرب می‌توان به نمونه‌های ذیل اشاره کرد:

۱- اومانیسیم یا انسان‌محوری، پوچ‌انگاری یا نیهیلیسم، عقلانیت ابزاری، جدایی علم و دین، و توسعه و تکامل. (اکبری ناصری، ۱۳۹۴)

تمدن‌های اسلام و غرب که امروزه به این جایگاه رسیده است، تفاوت‌های بنیادین با یکدیگر دارند که گاه می‌توان از آن تضاد نامید. محورهای اصلی این تضادها را در نمونه‌های ذیل می‌توان خلاصه کرد:

۱. تضاد در مبانی معرفت‌شناختی؛ ۲. تضاد ارزشی؛ ۳. تضاد در شیوه حاکمیت؛ ۴. تضاد در شیوه و رویکرد رهبری؛ ۵. تضاد در رسالت فرهنگی. (اسحاقی، ۱۳۸۴)

تمدن غرب به مثابه استکبار

استکبار از دیدگاه فرهنگ سیاسی اسلام، وجود نوعی سلطه‌گری، سلطه‌جویی، استعمار و بهره‌کشی فرهنگی، سیاسی و اقتصادی توسط اقلیت محدودی زورگو و نفع‌طلب بر خیل عظیم توده‌های محروم است. این عمل، می‌تواند داخلی باشد؛ به این معنا که یک فردی مستبد و خودکامه بر ملت تحت سلطه خود حکومت کند و آنها را تحت فشار و ظلم قرار دهند. همچنین، می‌تواند جهانی باشد که در آن دولت و یا کشوری، ملت‌های دیگر را استثمار کند و به استضعاف بکشد. نمونه بارز استکبار جهانی، اعمال سیاست‌های استعمارگونه و امپریالیستی قدرت‌های بزرگ شرق و غرب در جهان است. (بی‌نا، ۱۳۸۵، ۱۶)

استفاده گسترده استکبار از فضای مجازی به گونه عام، و اینترنت به نحو خاص، برای پیشبرد اهداف سلطه‌جویانه و ترویج فرهنگ غربی، سبب آلوده‌شدن این فضا شده است. با توجه به آسیب‌های که از فضای مجازی پیش‌تر یاد شد، بسیاری از جوانان و حتی افراد بزرگسال، گرفتار نقشه‌های فرهنگ سلطه و انحراف‌های اخلاقی و در حالتی ناگوارتر، گریز از دین و حتی ستیز با دین کشیده شدند و این امر، سبب شده بسیاری از متدینان از ورود به چنین فضایی بپرهیزند

از محورهای فرمایش‌های مقام معظم رهبری نیز اشاره به همین مطلب بعد از اندیشه حاکمیت‌های غرب، یعنی استکبار است. ایشان در یکی از سخنرانی‌ها، استکبار را این‌گونه تعریف می‌نمایند:

«استکبار، یعنی قدرتی در دنیا یا قدرت‌هایی در دنیا، چون نگاه می‌کنند به خودشان، می‌بینند دارای امکانات پولی و تسلیحاتی و تبلیغاتی هستند. بنابراین، باید به خودشان حق بدهند که در امور زندگی کشورها و ملت‌های دیگر، دخالت‌های مالکانه بکنند. این، معنای استکبار است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸)

از دیدگاه اسلام و برپایه متون مقدس، استکبارورزی، خوی و منش غیر اخلاقی، ناهنجاری اجتماعی و امری ناپسند و زشت به شمار می‌آید. استکبارورزی، چه از سوی فرد یا جامعه، بازتاب و برآیند عواملی چند است که زمینه پیدایش و بروز آن را در انسان و جامعه فراهم می‌آورد. قرآن عواملی را برای پیدایش و یا زمینه‌های پیدایش استکبار بیان کرده است. از آن میان، می‌توان به: مال و ثروت (زخرف، آیه ۵۱ و یونس، آیه ۸۸)، قدرت نظامی و موقعیت سیاسی (زخرف، آیه ۵۱ و فصلت، آیه ۱۵)، فقر فرهنگی و عدم استقلال فکری (زخرف، آیه ۵۴ و غافر، آیه ۴۷)، توهم برتری در خلقت و آفرینش (ص، آیه ۷۵ و اعراف، آیه ۷)، کفر (بقره، آیه ۳۴)، هوای نفس و خودپرستی (بقره، آیه ۸۷)، گناه و جرم‌پیشگی (جاثیه، آیه ۳۱ و یونس، آیه ۷۵) و غفلت از قدرت خداوند (فصلت، آیه ۱۵ و قصص، آیه ۷۸) است. (منصوری رامسری، ۱۳۹۲)

هر یک از عواملی که قرآن به عنوان زمینه‌ها و عوامل پیدایش استکبار در انسان و جامعه یاد کرده، عواملی است

که می‌توان در جوامع امروز استکباری به‌آسانی ردگیری و شناسایی نمود و در خوی و رفتار آنان یافت. دشمنی استکبار با ایران اسلامی نیز، به سبب دشمنی ذاتیشان با اسلام است؛ زیرا اسلام و استکبار ذاتاً متباین‌اند و قابل جمع نیستند.

در اندیشه رهبر معظم انقلاب، ضدیت با اسلام و معارضة با قرآن، خصیصه‌ای دیرپا در نزد استکبار جهانی است. ایشان با تعبیر مختلفی مانند: سیاست اسلام‌زدایی، رفتارهای قبیله‌ای، مقابله با بیداری اسلامی و اتهام‌زنی به اسلام، به این خصلت یا در واقع ضعف استکبار اشاره می‌کنند.

رهبر انقلاب در این زمینه می‌فرماید: «امروز دشمنی اردوگاه استکبار با ایران اسلامی، به خاطر اسلام است. با اسلام دشمن هستند که بر جمهوری اسلامی فشار وارد می‌کنند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸)

تمایز استکبار از ملت غرب

چنانکه مسلم است، کل تمدن غرب را نمی‌توان به شکل یکپارچه مستکبر و در تقابل با تمدن اسلامی دانست. مستکبران باید اقلیت حاکم بر غرب دانسته شوند که به سبب داشتن قدرت سلطه بر ملت‌ها، افکار آنها را نیز به سوی منافع خود هدایت می‌کنند.

اسلام همواره با ملت‌های دارای غیر مغرض و حقیقت‌جو، تعاملات ثمربخشی داشته و با توجه به ملایمت تعالیم اسلامی با طبع انسان‌های آگاه، از سوی ایشان پذیرفته می‌شده است. در تمدن غربی نیز، مردمی که فریفته القانات استکباری نشده‌اند و به جای تبعیت از مستکبران، با تعقل و تدبیر خویش می‌خواهند راه درست را در پیش گیرند، می‌توانند مخاطب آموزه‌های اسلامی قرار گیرند.

این نکته در بیانات مقام معظم رهبری بسیار به چشم می‌خورد:

«در همین جا من بگویم که قضیه ما، قضیه رژیم آمریکاست؛ نه قضیه ملت آمریکا. ما با ملت آمریکا کاری نداریم، دشمنی هم نداریم؛ مثل بقیه ملت‌ها. البته در این سال‌های طولانی، رژیم آمریکا با تبلیغات پیگیر، آن ملت را شست‌وشوی مغزی زیادی داده است... مردم آمریکا به خودی خود، ملتی مثل بقیه ملت‌ها هستند و ما هم هیچ دشمنی با آنها نداریم. ما با هیچ ملتی دشمنی نداریم. ما با مردم چه کار داریم؟ قضیه ما، قضیه رژیم آمریکاست.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۶)

از همین روی، با وجود تفاوت در فرهنگ و تمدن اسلام و غرب، امکان گفت‌وگوها و تعامل میان ایشان وجود دارد و گفت‌وگوی مقام معظم رهبری با جوانان غرب در قالب نامه‌هایی که در فضای مجازی منتشر کرده‌اند نیز نشان‌دهنده این امر است که زبان گفت‌وگو، ثمربخش و تأثیرگذار است.

رهبر انقلاب اسلامی ایران، در نامه‌هایی که به جوانان غربی نوشتند، آنها را به تدبر و تعمق در منابع اسلام اصیل دعوت کردند تا از طریق آن شالوده‌ای برای تعامل میان غرب و اسلام شکل بگیرد:

«بنیان‌های یک تعامل صحیح و شرافتمندانه را با جهان اسلام پی‌ریزی کنید. در این صورت، در آینده‌ای نه‌چندان دور خواهید دید بنایی که بر چنین شالوده‌ای استوار کرده‌اید، سایه اطمینان و اعتماد را بر سر معمارانش می‌گستراند، گرمای امنیت و آرامش را به آنان هدیه می‌دهد و فروغ امید به آینده‌ای روشن را بر صفحه گیتی می‌تاباند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴)

ایشان در نامه نخست نیز سخن از تعامل اسلام و غرب به

میان آورده بودند:

«هر یک از شما می‌تواند به قصد روشنگری خود و محیط پیرامونش، پلی از اندیشه و انصاف بر روی آن شکاف‌ها بسازد. این چالش از پیش‌طراحی‌شده بین اسلام و شما جوانان، اگر چه ناگوار است، اما می‌تواند پرسش‌های جدیدی را در ذهن کنجکاو و جست‌وجوگر شما ایجاد کند. تلاش در جهت یافتن پاسخ این پرسش‌ها، فرصت مغتنمی را برای کشف حقیقت‌های نو پیش روی شما قرار می‌دهد. بنابراین، این فرصت را برای فهم صحیح و درک بدون پیش‌داوری از اسلام از دست ندهید تا شاید به یمن مسئولیت‌پذیری شما در قبال حقیقت، آیندگان، این برهه از تاریخ تعامل غرب با اسلام را با آزرده‌گی کمتر و وجدانی آسوده‌تر به نگارش درآورند.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳)

فضای مجازی

فضای مجازی (Cyber space) را مجموعه‌ای از ارتباطات انسانی از طریق وسایل رادیویی و بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی تعریف کرده‌اند. (حاجی میرزایی، ۱۳۸۸)

فضای مجازی از یک سو، تمثالی از فضای واقعی است؛ یعنی شکلی مشابه آن است که جامعه‌هایی در آن شکل می‌گیرد و تعاملاتی میان آنها برقرار می‌شود؛ اما از سوی دیگر، فضای مجازی به قدری از فضای واقعی متفاوت است که گویی هیچ نسبتی با آن ندارد. خصوصیتی که در فضای مجازی وجود دارد، نوع تعاملات و شکل آن را متفاوت از فضای واقعی کرده است.

اینترنت، خدماتی در اختیار جوامع گوناگون قرار داده، سرعت عمل و کیفیت و کارایی آنها را افزوده و زمان و هزینه انجام



امور را کاهش داده است؛ برای نمونه، وجود کتابخانه‌های رقمی و پایگاه دادگان با قابلیت‌های فراوان فضای مجازی، سبب آسان‌سازی و سرعت‌بخشی در انجام کارهای پژوهشی شده است. همچنین، استقرار دولت الکترونیک، خودکارسازی نظام‌های اداری، رشد سریع در توزیع و انتشار اطلاعات و ارتباطات، کارهای مردم را بسیار آسان و سریع کرده است. همین امور، سبب تسریع در رشد علم و فناوری است.

البته در کنار سودمندی‌های یادشده، فضای مجازی آسیب‌ها و تهدیدهای نیز در پی دارد؛ از جمله آسیب‌ها و تهدیدهایی که این فضا در پی دارد، می‌توان به این نمونه‌ها اشاره کرد: ۱. اعتیاد اینترنتی؛ ۲. مصنوعی‌شدن ارتباطات و از بین رفتن روابط صحیح اجتماعی و شکاف نسل‌ها (مهرکام، ۱۳۹۰)؛ ۳. تضعیف نهاد خانواده و صله ارحام و ایجاد انزوای اجتماعی؛ ۴. بی‌هویتی و بحران هویت؛ ۵. جرئت و جسارت ارتکاب جرم؛ ۶. تعارض ارزش‌ها؛ (بی‌آبی، ۱۳۹۳)؛ ۷. تغییر در سبک زندگی.

بنابراین، اینترنت و فضای مجازی، در کنار فرصت‌ها و امکانات نامحدودی برای بشر به ارمغان آورده است که انواع تهدیدات، دلهره‌ها و حتی آسیب‌های روحی و جسمانی گوناگون، از عوارض نامطلوب آن است.

پیشرفت‌های فنی در حوزه‌های گوناگون دانش تجربی و ساخت ابزارهایی برای بهره‌مندی بیشتر از ظرفیت‌های موجود در طبیعت، نتیجه منطقی تلقی حاکم بر اندیشه‌های غرب است. از همین رو، می‌توان گفت، فضای مجازی محصول تمدن غربی است و نظام‌ها، ویژگی‌ها و قابلیت‌های ترتیب‌یافته در آن، مبتنی بر خواست و اهداف ایشان شکل گرفته است.

مسئله مهم‌تر این است که سلطه و مدیریت بر فضای مجازی نیز در دست غرب و نظام سلطه است و گذشته از رازهای فاش‌شده از سوء استفاده‌های آنها از اطلاعات کاربران پایگاه‌ها، ایشان، به‌صراحت نیز استفاده از پایگاه‌های اینترنتی پرمخاطب در جهان برای اهداف سیاسی را تصدیق می‌کنند.

می‌توان گفت، این فضا، میدانی است که نظام سلطه مدیریتش را به دست دارد و چون محصول اندیشه ایشان است، مهارت و توان‌های فنی‌اش نیز در استفاده از این فضا بیشتر است. فیلترینگ اخبار، محتواها و برخورد گزینشی در نشر اطلاعات، از نشانه‌های سلطه غرب بر این فضا است. همین ابزار بسیار قدرتمند نظام سلطه و استکبار جهانی،

آنها را در نمونه‌های بسیار به اهدافشان نزدیک کرده است. اکنون نیز، فنون و ابزارهای دنیای مجازی، مهم‌ترین ابزاری که استکبار جهانی با توسل به آن، سعی در تخریب و تهاجم به اسلام را دارد، استفاده از فضای مجازی و رسانه‌های جمعی است که خط اصلی تبلیغات آنها، ضدیت و معارضه با اسلام است.

این ابزار بسیار کارآمد، امروزه در تمام شئون زندگی جوامع گوناگون راه یافته است؛ به گونه‌ای که جداکردن آن از زندگی مردم غیرممکن می‌نماید. همه اقشار گوناگون مردم، به‌نوعی در دنیای مجازی نقشی می‌زنند و بهره‌ای از آن می‌گیرند. از سوی دیگر، مهم‌ترین ابزار دشمن برای رخنه در دین، اخلاق و فرهنگ مسلمانان نیز به شمار می‌رود. می‌توان گفت دنیای مجازی، هم بستری مناسب برای انجام آسان‌تر، سریع‌تر و گاه دقیق‌تر و زیباتر امور است و هم دامی است که گاهی انسان را گرفتار مصائب و مشکلات گوناگون می‌کند؛ همان‌گونه که رهبر معظم انقلاب فرمودند:

«اینترنت، یکی از نعم بزرگ الهی است؛ اما در عین حال، یک نعمت بزرگ هم هست؛ یعنی یک چاقوی دو دم و خطرناک... اینترنت، الآن مثل یک جریان افسارگسیخته است... این مثل آن است که کسی یک سگ وحشی را بیاورد، بگویند قلاده‌اش کو؟ بگویند سفارش کرده‌ایم آهنگر قلاده را بسازد.» (پارسینه، ۱۳۹۱)

آنچه شایسته توجه است، استفاده از فرصت‌ها و قابلیت‌هایی است که فضای مجازی در اختیار قرار می‌دهد و مراقبت از افتادن در دام تهدیدهاست. این کار، با شناخت مناسب از فضای مجازی و نیز مناسب‌سازی محتوا برای عرضه مؤثر در این فضا است.

فضای مجازی و اسلام

استفاده گسترده استکبار از فضای مجازی به گونه عام، و اینترنت به نحو خاص، برای پیشبرد اهداف سلطه‌جویانه و ترویج فرهنگ غربی، سبب آلوده‌شدن این فضا شده است. با توجه به آسیب‌های که از فضای مجازی پیش‌تر یاد شد، بسیاری از جوانان و حتی افراد بزرگسال، گرفتار نقشه‌های فرهنگ سلطه و انحراف‌های اخلاقی و در حالتی ناگوارتر، گریز از دین و حتی ستیز با دین کشیده شدند و این امر، سبب شده بسیاری از متدینان از ورود به چنین فضایی بپرهیزند.

امروزه، افزون بر شبکه‌های اجتماعی گوناگون، شبکه‌های اجتماعی ویژه سبک زندگی غربی وجود دارد که مخاطبان

بسیاری در کشورهای مسلمان دارند. چنانکه سران سلطه نیز به صراحت بیان کرده‌اند، این شبکه‌ها تابع سیاست‌های استکبارند و از جانب آنها حمایت می‌شوند. با بررسی محتوای عرضه‌شده در این پایگاه‌ها به سادگی می‌توان فهمید که یکی از اهداف آنها، تخریب اعتقاد مسلمانان و نیز پیروان دیگر ادیان آسمانی است.

سیاست‌هایی را که آنها برای این منظور به کار می‌برند، می‌توان در زمینه‌هایی چون: معرفی ناقص و نادرست از دین، به‌کارگیری انواع مغالطه‌ها، تعیین مصداق‌های ناقص از مسلمانان و برشمردن آنها به مثابه مصداق کامل مسلمانی، ملاحظه کرد. این فعالیت‌ها، از یک سو اسلام‌هراسی را در پیروان ادیان دیگر ترویج می‌کنند و از سوی دیگر، اعتقاد مسلمانان را سست و آنها را نسبت به دین بدبین می‌کنند.

دولت‌های استکباری، با غوغا و هیاهو، مطالبی غیرواقعی را به اسلام نسبت می‌دهند و آن قدر این مطالب را تکرار می‌کنند تا مخاطبان القاتات آنها را بپذیرند. در این جهت، مهم‌ترین محور تبلیغاتی رسانه‌های جمعی غرب در چند سال گذشته، خشونت‌طلب جلوه‌دادن مسلمانان و به ادعای آنها، حمایت اسلام از خشونت و تروریسم بوده است. این اتهام بزرگ، با شیوه‌هایی چون: ابهام‌آفرینی و نشان‌دادن صحنه‌هایی موحش و ترسناک، به مخاطب القا می‌شود. ناآگاهی مردم غرب از آموزه‌های عالی اسلام، مهم‌ترین تکیه‌گاه این گونه تبلیغات مسموم است.

وسایل ارتباط جمعی غرب، رفتار نادرست معدودی از افراد متحجر و افراطی را به عنوان نظر اسلام و اعتقاد همه مسلمانان مطرح می‌کنند تا به مخاطبان ناآگاه خود بقبولان‌اند که اسلام طرف‌دار خشونت است.

یکی از دلایل تبلیغات اسلام‌هراسی در غرب، جلوگیری از اسلام‌آوردن مردم کشورهای غربی است که از مادی‌گری و زندگی خالی از معنویت تمدن غربی خسته و دل‌زده

شده‌اند؛ اما جالب اینکه با وجود این سیاه‌نمایی و تبلیغات هراس‌انگیز، روزبه‌روز تعداد بیشتری از مردم غرب و سایر نقاط جهان، حقیقت را در اسلام جست‌وجو می‌کنند و به آن می‌گروند. (قاسم‌نژاد، ۱۳۸۸)

افزون بر هراساندن پیروان ادیان دیگر از اسلام، دولت‌های استکباری، اعتقاد مسلمانان را نیز سست کرده، حتی آنها را به بی‌دینی تشویق می‌کنند. استناد به منابع اسلامی به شکل گزینشی و با حذف صدر و ذیل آن، اصل و متقن دانستن امور مشکوک که در لابه‌لای برخی متون منسوب به مسلمانان آورده شده، آمیختن منابع اصیل و غیراصیل، و ذکر مقدمات درست برای گرفتن نتایج نادرست، از جمله ترفندهای دشمنان برای مبارزه با اسلام در فضای مجازی است. این پایگاه‌ها و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی، چنان در کار خود ماهرانه عمل می‌کنند که حتی کسانی که در خانواده‌های معتقد و متدین بزرگ شده‌اند نیز گرفتار فریب آنها می‌شوند.

اگرچه این فضا در دستان جبهه استکبار است و آنها دنیای مجازی را به سود خود به کار می‌برند، راهکار در امان ماندن از آلودگی جوانان، استفاده‌نکردن از آن فضا و خالی‌نمودن میدان برای دشمن نیست؛ بلکه ورود به میدان عمل و در وهله نخست، خنثی کردن توطئه دشمن و پس از آن، تاختن به باورهای منحرف غرب و شناساندن اسلام اصیل از طریق منابع دست‌اول اسلامی است.

بسیاری از دشمنی‌ها و مخالفت‌هایی که برخی ملت‌های غربی با اسلام دارند، به سبب ناآگاهی و یا شناخت نادرست و ناقص از اسلام است. آنها نیازمند شناخت اسلام‌اند؛ اما دولت‌های مستکبر این را نمی‌خواهند. رهبر معظم انقلاب فرموده‌اند:

«ملت‌ها در سطح عالم، آماده مقابله با این زورگویی‌ها هستند؛ نه اینکه نباشند؛ اما به امید و راهنمایی و رهبری

استناد به منابع اسلامی به شکل گزینشی و با حذف صدر و ذیل آن، اصل و متقن دانستن امور مشکوک که در لابه‌لای برخی متون منسوب به مسلمانان آورده شده، آمیختن منابع اصیل و غیراصیل، و ذکر مقدمات درست برای گرفتن نتایج نادرست، از جمله ترفندهای دشمنان برای مبارزه با اسلام در فضای مجازی است

یک نمونه احتیاج دارند تا ببینند که می‌شود در مقابل استکبار جهانی ایستادگی کرد.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸) ویژگی‌هایی مانند نبود محدودیت‌های زمانی و مکانی، جهان‌گستر بودن، جذابیت‌های بصری، تنوع، و آزادی اطلاعات و ارتباطات، این فضا را به عرصه‌ای مناسب برای رساندن اسلام صحیح تبدیل کرده است. از جمله وظایفی که رهبر معظم انقلاب برای شورای عالی فضای مجازی برشمرده‌اند نیز به استفاده از فضای مجازی برای پیش‌برد اهداف اسلام اشاره دارد:

«ترویج هنجارها، ارزش‌ها و سبک زندگی اسلامی ایرانی و ممانعت از رخنه‌ها و آسیب‌های فرهنگی و اجتماعی در این عرصه و مقابله مؤثر با تهاجم همه‌جانبه فرهنگی و نیز ارتقای فرهنگ کاربری و سواد فضای مجازی جامعه.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴)

اینکه غرب در دنیای مجازی خود را بی‌رقیب بداند، احساس امنیت بیشتر خواهد کرد و بیشتر و بهتر می‌تواند به اهدافش دست یابد. این فضا ضرورتاً باید به‌منزله فرصتی برای تبلیغ اسلام به کار برده شود.

رهبر معظم انقلاب خطاب به روحانیون استان سمنان فرموده‌اند:

«از اینترنت و تکنولوژی‌های جدید ارتباطاتی باید همه روحانیت برای دین استفاده کند؛ همچنانی که از رادیو و تلویزیون و بقیه چیزها استفاده می‌کند. در عین حال، مسجد، جلسه مذهبی، نشستن روبه‌روی مردم، دهان‌به‌دهان و نفس‌به‌نفس با مردم حرف‌زدن، یک نقش بی‌بدیل دارد و هیچ چیزی جای این را نمی‌گیرد و این هم، مال شماست.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۵)

نکته‌ای که شایسته تأمل است، بهره‌گیری مقام معظم رهبری از فضای مجازی برای رساندن پیام به جوانان غرب است. بدیهی است که ایشان از قابلیت‌ها و ویژگی‌های این فضا آگاه بودند و هیچ بستر دیگری را مناسب‌تر از آن ندانستند.

بنابراین، استفاده از این ابزار برای شناساندن اسلام واقعی به انسان‌ها، نه تنها شایسته، بلکه بایسته و ضروری است. برای این کار، نخست باید با این فضا، ابزارهای استفاده و نیز قابلیت‌ها و ظرفیت‌هایش و فنون استفاده مؤثر از آن، آشنایی کامل داشت. دبیر انجمن اسلامی دانشجویان بریتانیا اظهار کرده است:

«ابتدا باید فضای تبلیغاتی خارج از کشور را بشناسیم. تنها فرصت برای تأثیرگذاری در فضای تبلیغاتی خارج از کشور،

استفاده از فضای مجازی است... رهبری در این نامه، تنها از جوانان برای تلاش در جهت شناخت صحیح اسلام دعوت کرده‌اند. هدف این نامه، آن بود که حداقل برخی از جوانان غربی به مطالعه قرآن تشویق شوند که البته این امر، بدون استفاده از فضای مجازی، بعید است.» (ایزدی، ۱۳۹۳)

معرفی اسلام در فضای مجازی

گرچه به لحاظ فنی و ابزاری، غرب و استکبار امکانات بیشتری در قیاس با مسلمانان دارند، اما محتوای غنی و اصیل که در دسترس مسلمانان است، در تمدن غرب یافت نمی‌شود. در دسترس قرار دادن این محتوا برای غربیان، از یک سو سبب فهم درست از اسلام خواهد شد و از سوی دیگر، آنها را با تمدن و تفکری متمایز از فرهنگ خویش آشنا می‌کند که آغاز و انجامی متفاوت برای انسان ترسیم کرده، سبکی جدید برای زندگی در دنیا به دست داده است. از مهم‌ترین زمینه‌های موجود در این فضا عبارت‌اند از: فراهم‌شدن ظرفیت مناسب برای الگوسازی و ترویج فرهنگ متعالی دینی و بیداری اسلامی در گستره جهانی، بسیج نیروهای مردمی و امکان انتقال سریع و وسیع فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی به روش‌های بسیار متنوع در جهت اتحاد شبکه جهانی نخبگان متعهد و ولایی، جذب مسلمانان دنیا در برابر نظام استکبار جهانی و همچنین امکان مقابله کم‌هزینه و مؤثر با نظام استکبار جهانی و دفاع از جمهوری اسلامی با اتحاد شبکه‌ای طرف‌داران انقلاب اسلامی. (شهریاری، ۱۳۹۱)

همان‌گونه که مقام معظم رهبری نیز در نامه به جوانان غرب از جوانان خواسته‌اند که اجازه ندهند که مستکبران «با چهره‌پردازی‌های موهن و سخیف، بینشان و واقعیت، سدّ عاطفی و احساسی ایجاد کنند و امکان داوری بی‌طرفانه را از ایشان سلب کنند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳)، مبلغان دینی و مسلمان نیز باید این سدهای ایجادشده را با عرضه محتوای اصیل و نمایاندن چهره واقعی اسلام، بشکنند.

حسینی (۱۳۹۳) معتقد است: از مشکلات موجود در مسیر بهره‌گیری از فناوری اطلاعات برای اهداف و برنامه‌های دینی، نگاه فنی به این مقوله و بی‌توجهی به جنبه‌های محتوایی و تخصصی آن است. هنوز بسیاری از محققان و متولیان مراکز علمی و دینی تصور می‌کنند همین که محتوایی را آماده سازند و به مهندسان و نیروهای فنی بسپارند تا آنها نیز آن محتوا را به قالب‌هایی چون لوح فشرده، بانک اطلاعاتی یا پایگاه اینترنتی تبدیل کنند،

رساندن ندای اسلام به گوش تشنگان معارف اسلامی، امری واجب می‌نماید و از آنجا که فضای مجازی، سریع‌ترین، همه‌گیرترین و آسان‌ترین ابزار را به دست می‌دهد، استفاده از آن برای ترویج اسلام، شایسته‌ترین گزینه برای این کار خواهد بود؛ زیرا همان‌گونه که در نامه مقام معظم رهبری نیز آمده: «امروز، ابزارهای ارتباطی، مرزهای جغرافیایی را شکسته است» و نباید اجازه داد که ملت‌های محتاج به تعالیم اسلام اصیل، در مرزهای ساختگی و ذهنی محصور باشند

فضای مجازی از یک سو و تهیه محتواهای متناسب با آن از سوی دیگر، از ضروری‌ترین کارهایی است که بایسته است به آن توجه شود. برای این کار، همکاری میان متخصصان فنون فضای مجازی و دانشمندان علوم اسلامی، می‌تواند راه‌گشا باشد.

افزون بر توجه به چگونگی طراحی و عرضه محتواهای اسلامی در فضای مجازی، توجه به راهبردها و شیوه برخورد با ملت غرب نیز بسیار مهم خواهد بود. شاید با نگاهی به نامه‌های مقام معظم رهبری به جوانان اروپا، بتوان الگویی مناسب برای مقابله با حملات استکبار به اسلام و نیز رساندن اسلام اصیل به ملت‌های غرب یافت. ایشان در این نامه‌ها، لحنی کاملاً مؤدبانه دارد و با متانتی عالمانه و به‌کارگیری سنجیده واژگان رسا و نجیبانه، دعوتی متواضعانه و از سر خیراندیشی دارد و در عین حال، کاملاً عزتمندانه و به دور از مرعوبیت سیاسی است. در واقع، این پیام، عملکرد دولت‌های غربی را به چالش کشیده، با صلاحیتی عالمانه آنها را محکوم می‌کند، سابقه ظلم‌های بی‌شمار آنان را بر می‌شمارد و به جوانان غربی درباره رفتار ستمکارانه و تزویرآلود دولت‌هایشان آگاهی می‌دهد و در عین حال، آنان را به شناخت علمی و عینی و دقیق و مستقیم دین اسلام دعوت می‌کند. مضمون این پیام، ابتکاری و هوشمندانه بوده، واژه‌ها سنجیده انتخاب شده و هیچ‌گونه تحقیر، تحکم، زیاده‌گویی، الفاظ تند، احساساتی، مقایسه‌های برتری‌جویانه و انحصارطلبانه در آن مشاهده نمی‌شود. (همتی، ۱۳۹۴)

از دیگر ویژگی‌های نامه‌های رهبری به جوانان غربی این بود که به شیوه‌ای سانسورگریز عرضه شد و توانست به‌تمام به مخاطبانش برسد.

موفق به بهره‌گیری کامل از فناوری اطلاعات و ارتباطات در مسیر اهداف علمی و دینی شده‌اند؛ غافل از اینکه با این کار، نهایت دستاوردی که نصیبشان می‌شود، عرضه نمونه‌ای دیگر از یک محصول سنتی در قالب و پوشش پیوسته‌ای نوین خواهد بود. (حسینی، ۱۳۸۵، ۱۰)

خامه‌گر (۱۳۸۶) معتقد است، راه‌اندازی گوگل قرآنی، تهیه دایرکتور جامع مباحث قرآنی در اینترنت، تهیه فهرست‌های تخصصی از پایگاه‌های قرآنی و استفاده از سه بخش اینترنت، یعنی: اطلاعات «Data»، تصویر «Video» و صدا «Audio»، برای افزایش سهم قرآن در اینترنت و توجه به روش‌های علمی و روزآمد، در عرضه قرآن در فضای مجازی شایسته است. (خامه‌گر، ۱۳۸۶، ۱۷)

وجود افراد مسلط به مباحث علمی و دینی که با اقتضائات و ظرفیت‌های عصر ارتباطات آشنا باشند و اصول کلی و مباحث کلیدی مسائل فنی را بشناسند، برای بهره‌گیری درست از فضای مجازی جهت نشر اسلام، بسیار کارگشا خواهد بود. تنها چنین نیروهایی می‌توانند ضمن توجه به ظرافت‌ها و جوانب پیچیده مسائل علمی، دینی و تبلیغی، با احاطه و تسلط لازم، فناوری را برای اهداف دینی، تبلیغی و معرفتی به تسخیر در آورند. (حسینی، ۱۳۸۵، ۱۰)

فنون و ابزارهای فضای مجازی، به‌سرعت در حال پیشرفت است و ظرفیت‌های نوین، مانند: تلفن‌های هوشمند و برنامه‌های متناسب با آن، تلوزیون‌های هوشمند و نیز اینترنت اشیا (Internet of Things)، این فضا را دارای پیچیدگی‌ها و گستره بیشتری می‌سازد و غافل‌شدن از این ابزارها، از دست دادن فرصت و عقب‌ماندگی از این دانش را در پی خواهد داشت. از این رو، به‌روزکردن دانش مرتبط با

با توجه به تأکید اسلام بر عقل و سازگار بودن بسیاری از تعالیمش با اندیشه بشری، دعوت ملت‌ها به نگاهی تعقلی در اسلام در قیاس با ادیان و باورهای معارض با آن نیز می‌تواند راهکاری مناسب برای گسترش اسلام در میان ادیان باشد.

تهیه برنامه‌ای که باورهای نادرست شکل داده شده از سوی نظام سلطه را ابطال نماید و باور درست را جایگزین آن کند، می‌تواند خنثاکنده ترفند و نقشه دشمن و پیش‌برنده اهداف اسلامی به شمار رود.

همچنین، راه‌اندازی پایگاه‌ها و شبکه‌های اجتماعی برخط که ترویج‌کننده سبک زندگی اسلامی است، مقابله‌ای با پایگاه‌های رواج سبک زندگی اروپایی خواهد بود.

با توجه به تعالیم انسان‌ساز اسلام، مسلمانان نه تنها باید از باورهایشان صیانت کنند، بلکه از سر لطف و شفقت بر ملل دیگر، آنها را نیز با این حقایق ناب آشنا کنند. با توجه به فطری بودن اسلام، طبع‌های سلیم همواره آن را می‌پذیرند؛ چنانکه مقام معظم رهبری فرموده‌اند:

«امروز، دنیا تشنه حقیقت است. این حرف یک روحانی یا یک شخص متعصب اسلامی نیست؛ بلکه حرف کسانی است که سال‌ها با فرهنگ غربی ارتباط، رفت‌وآمد، مبادله و حتی نسبت به آن، حُسن نظر داشته‌اند. آنها می‌گویند که امروز دنیای غرب در سطوح حسّاسش، تشنه اسلام است. «سطوح حسّاس» یعنی چه؟ فلان جماعت عامی و غافل، یا فرض بفرمایید جماعت‌هایی که منافعشان به شدت مطرح است، مثل: حکام، دولتمردان، سرمایه‌داران، زراندوزان و زورگویان، بخش‌های کرخ و دیر احساس پیکره فرهنگ غرب و جوامع غربی‌اند. دانشمندان، متفکرین، انسان‌های با وجدان، روشنفکران و جوانان، بخش‌های حسّاس پیکره جوامع غربی هستند. این بخش‌های حسّاس، امروز تشنه مکتب و درسی از زندگی هستند که آنها را از هزاران دشواری واقعی زندگی نجات دهد. خیلی از این مشکلات

زندگی، مشکلات واقعی نیست. مشکل واقعی، احساس ناامنی روحی، تنهایی، افسردگی، تزلزل و عدم اطمینان و سکینه روحی است. اینها، مشکلات واقعی بشر است که در اوج ثروت و شهرت، یک نفر را به خودکشی وادار می‌کند. جوان، پولدار و دارای امکانات تنعم و بهره‌برداری از زندگی است؛ اما خودکشی می‌کند. خب، چرا؟ دردش چیست؟ کدام درد است که از بی‌پولی و نداشتن امکانات تمتع جسمانی و لذایذ جنسی هم سخت‌تر است؟ دردی که امروز گریبان جوامع مادی دنیا و تمدن غربی را گرفته است، عدم اطمینان، عدم آرامش، عدم نقطه اتکای روحی، عدم انس و تواصل بین انسان‌ها، احساس غربت و انکسار است.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۴)

از همین رو، رساندن ندای اسلام به گوش جهانیان تشنه معارف اسلامی، امری واجب می‌نماید و از آنجا که فضای مجازی، سریع‌ترین، همه‌گیرترین و آسان‌ترین ابزار را به دست می‌دهد، استفاده از آن برای ترویج اسلام، شایسته‌ترین گزینه برای این کار خواهد بود؛ زیرا همان‌گونه که در نامه مقام معظم رهبری نیز آمده: «امروز، ابزارهای ارتباطاتی، مرزهای جغرافیایی را شکسته است» و نباید اجازه داد که ملت‌های محتاج به تعالیم اسلام اصیل، در مرزهای ساختگی و ذهنی محصور باشند. (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳)

نکته بسیار مهمی که در نامه‌های رهبر انقلاب به آن اشاره شده بود، مسئله شناخت اسلام بدون هرگونه تأویل و تفسیر، و تنها از طریق منابع اصیل است:

«من اصرار نمی‌کنم که برداشت من یا هر تلقی دیگری از اسلام را بپذیرید؛ بلکه می‌گویم اجازه ندهید این واقعیت پویا و اثرگذار در دنیای امروز، با اغراض و اهداف آلوده به شما شناسانده شود. اجازه ندهید ریاکارانه، تروریست‌های تحت استخدام خود را به عنوان نمایندگان اسلام به شما معرفی کنند. اسلام را از طریق منابع اصیل و مآخذ دست‌اول آن بشناسید. با اسلام از طریق قرآن و زندگی پیامبر بزرگ آن

نبود محتوای درخور زبان و فرهنگ مخاطبان، و همچنین، نبود آثار هنری کافی برای معرفی اسلام اصیل، از موانع و کاستی‌های معرفی اسلام به جوانان است که شایسته است مراکز اسلامی، ترجمه‌هایی دقیق‌تر و به زبان‌های بیشتر از متون اصیل عرضه کنند

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ) آشنا شوید.» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳)

اگر اسلام اصیل معرفی نشود، اسلام داعشی و وهابی به جای آن خواهد نشست؛ چنانکه تصور برخی مردم دنیا از اسلام، اسلام وهابی است. کوین بارت، اسلام‌شناس مطرح آمریکایی نیز معتقد است از موانع بزرگ معرفی اسلام صحیح، سعودی‌هایی هستند که میلیاردها دلار برای تبلیغ نسخه وهابی خود از اسلام هزینه کرده‌اند. (بارت، ۱۳۹۳)

از دیگر موانع انتشار اسلام اصیل و شاید از مهم‌ترین آنها، صهیونیسم و سیطره یهودیت بر رسانه‌های غربی است. صهیونیست‌ها خود را در مقابل تمامیت دین اسلام قرار داده‌اند و اسلام را با چهره منفی به غرب معرفی می‌کنند.

نبود محتوای درخور زبان و فرهنگ مخاطبان، و همچنین نبود آثار هنری کافی برای معرفی اسلام اصیل، از موانع و کاستی‌های معرفی اسلام به جوانان است که شایسته است مراکز اسلامی، ترجمه‌هایی دقیق‌تر و به زبان‌های بیشتر از متون اصیل عرضه کنند.

منابع:

۱. حاجی ملامیرزایی، حمید و حامد حاجی ملامیرزایی. ۱۳۸۸. «جایگاه فضای مجازی در فرهنگ و تمدن اسلامی - ایرانی». نشر دانش: ۸ - ۱۳.
۲. اسحاقی، سید حسین. ۱۳۸۴. «تقابل اسلام و غرب در میدان گفت‌وگو». مبلغان. ش ۶۵: ۷۲ - ۸۷.
۳. اکبری ناصری، ابراهیم. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «فرهنگ و تمدن غربی و فرهنگ و تمدن اسلامی». <http://naseri2020.mihanblog.com/post/2047>
۴. ایزدی، فواد. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۱۹). «نشست بررسی زوایای نامه رهبری به جوانان غربی»: <http://isna.ir/fa/news/93120402517>
۵. بارت، کوین. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۲/۹). «تحلیلگر آمریکایی: پسرانم از نامه رهبری شگفت‌زده شدند/ غرب اسلام وهابی را می‌شناسند»: <http://www.hawzah.net/fa/News/View/98885>
۶. بی‌آبی، مهدی. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «آسیب‌شناسی فضای مجازی و خانواده: تهدیدها و چالش‌ها»: <http://pajohe.ir/articles/categories/search/1321>
۷. بی‌نا. ۱۳۸۵. «استکبار جهانی چیست؟». ماهنامه پرسمان. ش ۵۰: ۱۶ - ۱۷.
۸. پارسینه. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «بازخوانی مواضع رهبر معظم انقلاب درباره اینترنت»: <http://www.parsine.com/fa/news/59765>
۹. حسینی، سید حمید. ۱۳۸۵. «آسیب‌های بهره‌گیری از فناوری اطلاعات برای اهداف دینی». فصلنامه ره‌آورد نور. ش ۱۵: ۸ - ۱۰.

۱۰. آیت‌الله خامنه‌ای، سید علی. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان»: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9945>

۱۱. ——. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان و طلاب»: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2234>

۱۲. ——. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۲/۶). «بیانات در دیدار جمعی از روحانیون»: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2752>

۱۳. ——. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۱۸). «بیانات در دیدار روحانیون استان سمنان»: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=8841>

۱۴. ——. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «حکم انتصاب اعضای شورای عالی فضای مجازی»: <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=30658>

۱۵. ——. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «خطبه‌های نماز جمعه تهران»: <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2207>

۱۶. ——. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۲/۶). «نامه به عموم جوانان در کشورهای غربی»: <http://www.leader.ir/fa/content/13952>

۱۷. ——. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۲/۶). «نامه رهبر معظم انقلاب به جوانان اروپا و آمریکای شمالی در پی حوادث اخیر فرانسه»: <http://www.leader.ir/fa/content/12784>

۱۸. خامه‌گر، محمد. ۱۳۸۶. «راهکارهای افزایش سهم قرآن در فضای مجازی». فصلنامه ره‌آورد نور. ش ۱۹: ۱۶ - ۱۹.

۱۹. زرین کوب، عبدالحسین. ۱۳۵۰. کارنامه اسلام. تهران: انتشارات امیرکبیر.

۲۰. شهریار، حمید. ۱۳۹۱. «بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌ها و صیانت از آسیب‌های فضای مجازی». فصلنامه ره‌آورد نور. ش ۳۸: ۵۴ - ۵۷.

۲۱. قاسم‌نژاد، طیبه. ۱۳۸۸. «تحلیلی بر گفتمان اسلام‌هراسی غرب و بیداری جهان». پگاه حوزه.

۲۲. منصوری رامسری، خلیل. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «استکبار و نشانه‌های مستکبران از دیدگاه قرآن»: <http://www.samamos.com/?p=6280>

۲۳. مهرکام. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «آسیب‌های اجتماعی ناشی از ماهیت ویژه اینترنت»: <http://mehcom.com>

۲۴. همتی، همایون. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۶). «پیام رهبری به جوانان اروپا و آمریکا و فصلی جدید در تعامل اسلام و غرب»: <http://international.taghrib.com/news/nf94-00-01>

۲۵. یعقوبی، عبدالرسول. (دسترسی در: ۱۳۹۵/۱/۲۵). «تعامل تمدن اسلام و غرب»: <http://www.hawzah.net/fa/article>

■view/87437